

ČLENSKÉ LEGITIMACE v českých zemích 1918–1989

Ondřej Štěpánek

Národní muzeum

Praha 2023

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/12.II.c, 00023272).

Recenzenti:

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.

Mgr. Jan Schwaller

© Národní muzeum, 2023

© Ondřej Štěpánek, 2023

ISBN: 978-80-7036-805-3 (pdf)

Obsah

Průkazky předložte bez vyzvání! úvodem.....	6
Zkoumej, co vidíš metodologické inspirace	8
Předměty, články, řády prameny a literatura	9
Co, kdy, kde vymezení výzkumného pole	15
Legitky, průkazky, doklady termíny	20
Vizuál, logo, známky forma a informace	22
Údaje, fotka, podpisy identifikace.....	34
Potvrzení, sleva, symbol vývoj a význam	41
Práce, politika, volný čas vybrané průkazy 1918–1989	59
Papír, plast, mobil závěrem	81
<i>Seznam použitých zkratk</i>	83
<i>Seznam vyobrazení</i>	84
<i>Prameny a literatura</i>	89
<i>English Summary</i>	92

Obr. 1 – Členové Pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže prohlížející si nové členské průkazy v Muzeu Vladimíra Iljiče Lenina, nedatováno (70.–80. léta 20. století).

Průkazky předložte bez vyzvání! | úvodem

Stará cedule umístěná v roce 2019 jako dekorace na zdi prostoru restauračního zařízení jednoho z menších českých měst obsahovala nápis *PRŮKAZKY PŘEDLOŽTE BEZ VYZVÁNÍ*. Náhodné spatření tohoto předmětu pro mě bylo jedním z podnětů, na základě kterých jsem se z pozice kurátora sbírkového fondu drobných tisků Oddělení novodobých českých dějin Národního muzea (dále též ONČD) později rozhodl průkazky v rámci dlouhodobých výzkumných cílů organizace více zabývat.

Obr. 2 – Cedule „Průkazky předložte bez vyzvání“¹ zřejmě z bývalé sušické sirkárny.

Problematika spojená s členskými legitimacemi (průkazky) byla dosud v tuzemsku řešena jen sporadicky. Nejčastěji v podobných případech šlo o zmínky v souvislosti s fungováním jednotlivých institucí či s potvrzením nebo odmítáním členství, a to především v politických organizacích.² Mimoto byly tyto předměty využívány badateli rovněž jako pramen k doplnění informací o jejich původních držitelích. O něco větší cílená

¹ Na internetu se nacházejí vyfocené i další cedule s obdobnými nápisy jako např. „Závodní průkazky předložte ke kontrole bez vyzvání“, „Průkazky ke vstupu předložte bez vyzvání“ či „Průkazky ke slevě jízdního předložte bez vyzvání“ a další.

² V některých případech se slovo legitimace dostalo i do názvu publikace: Martin GROMAN, *Stanislav Budín; Komunistka bez legitimace*, Praha 2015; Pavel HORÁK, *Stranické legitimace vážení!, československá sociální demokracie na útěku poválečnou Evropou (1948–1953)*, Praha 2015.

pozornost byla oproti tomu věnována výzkumům souvisejícím se státem vydávanými doklady totožnosti – především s občanskými či cestovními průkazy. Ty se dotýkaly jejich proměn i dobové legislativy s nimi spojené.³

Rozličné členské legitimace tvoří početnou součást sbírek Národního muzea (dále též NM), jsou přítomné rovněž ve fondech mnoha dalších muzejních či archivních institucí, v antikvariátech a aukcích či zůstávají jako rodinná památka i (ne)potřebný předmět v domácnostech. Přesto se tyto předměty významné nejen z hlediska materiální kultury dosud nikdo nepokusil v ucelenější podobě tematizovat. Na rozdíl od v tuzemsku poměrně rozšířených sběratelských oborů spojených s převážně papírovými předměty – filatelie (známky), filokartie (pohlednice), notafilie (papírová platidla), filumenie (zápalkové nálepky) či labologie (pivní etikety) – se okolo legitimací nevytvořil ani významnější sběratelský obor⁴ a ocitaly se tak vždy stranou zájmu majority sběratelů i potenciálních odborných výzkumníků či amatérských badatelů. V Československu a posléze i v České republice vycházely například publikace, sborníky, časopisy či katalogy spojené se známkami. O žádných členských legitimacích jsem oproti tomu nenalezl zmínky v obsáhlých svazcích *Rukověť starožitníka a sběratele*⁵ či v dalších encyklopediích. V tom svou roli bezesporu sehrál i jejich charakter, množství a časté výměny, dosavadní nepřehlednost i dostupnost. Ostatně jen velmi obtížně je lze sbírat v ucelenějších souborech nebo vytvářet katalogy.

Tato publikace se zaměřuje na výzkum členských legitimací, přičemž autor se soustředil na souborný výklad dané tematiky, pojímané obecně jako fenomén. Mezi hlavní záměry publikace se řadí zpřehlednění jejich základního historického vývoje v časově omezené periodě a sledování proměn jejich používání, poskytovaných výhod či významu. Další otázky se pojí k jejich podobě nebo uváděným údajům. Jak se v průběhu času měnily? Z jakých částí se skládaly a co obsahovaly? Jaké je možné najít odlišnosti v identifikaci jednotlivců?

---

³ Cestovních dokladů se dotýkají např. publikace: Jan RYCHLÍK, *Cestování do ciziny v Habsburské monarchii a Československu – pasová, vízová a vystěhovalecká politika*, Praha 2007; Ivan JAKUBEC – Jan ŠTEMBERK, *Cestovní ruch pod dohledem třetí říše*, Praha 2019. Historii občanských průkazů řešily např. závěrečné kvalifikační práce: Aleš ŠKAŘUPA, *Občanské průkazy, cestovní doklady a rodná čísla*, diplomová práce – Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2012; Zdeněk ŘÍHA, *Právní úprava elektronických identifikačních průkazů a cestovních dokladů ČR*, diplomová práce – Masarykova univerzita, Brno 2013.

⁴ Legitimace bývají řazeny v antikvariátech či v internetových aukcích do sekcí: ostatní sběratelské obory, papírové předměty, historické dokumenty a dalších.

⁵ Tyto knihy vydával Zdeněk Knápek v letech cca 1998–2003, celkem vyšlo pod různými názvy okolo dvanácti knih.

Publikace s ohledem na plánovaný rozsah výzkumu a šíři tématu nemá ambici být kompletní přehledovou prací, jde tedy především o prvotní snahu zachytit vývoj členských legitimací v českých zemích, uvést a zpřístupnit tak nové téma před případnými dalšími výzkumy.

Zkoumej, co vidíš | metodologické inspirace

Metodologickou inspiraci čerpal autor zejména v knihách a studiích, jež se týkají možností interpretace předmětů a sbírek. Mezi takové se řadí studie Iana Hoddera *The interpretation of Documents and Material Culture*⁶ či kolektivní monografie Susan M. Pearce *Interpreting Object and Collections*.⁷ V úvodu své studie – věnované materiální kultuře – Ian Hodder vymezuje dělicí linii mezi tzv. záznamy (records) a psanými dokumenty. Jako zcela zásadní prvek ve svém definičním pokusu o vytyčení dělicí linie vnímá otázku účelu dané písemnosti/předmětu, tedy zda byl/a vytvořen/a pro potenciální oficiální užití. Záznamy by pak v souladu s touto klasifikací byly primárně formální předměty (řidičské průkazy, oddací listy apod.), zatímco dokumenty byly původně vytvořeny spíše pro osobní užití (dopisy, diáře ad.), což s sebou při interpretaci nese nutnost volit mnohem více kontextualizovaný přístup k danému typu pramene. Autor dále uvádí, že materiální kultura musí být interpretována vždy ve vztahu k produkci, dále s ohledem na původní či opakované používání nebo ke konci využívání jakéhokoliv předmětu či typu písemnosti.⁸

Členské legitimace jsou z pohledu jejich tvorby a používání zčásti specifickým předmětem. Ačkoliv jejich základní podoba vzniká v rámci struktur oficiálních organizací, tak na jejich průběžné užívání a finální podobu může mít velký vliv vydávající organizace i jejich držitel. Důležité pro jejich interpretaci je rovněž uvědomění, že jde o typ tzv. reprezentativního pramene materiální kultury,⁹ jehož záměrem je určitá forma vnější komunikace formou nutného prokazování. Tento fakt mohl ovlivňovat přístup původních majitelů a držitelů k jednotlivým legitimacím.

---

⁶ Ian HODDER, *The interpretation of Documents and Material Culture*, s. 393–402, in: Norman K. DENZIN, Yvonna S. LINCOLN (eds.), *Handbook of Qualitative research*, Michigan 1994.

⁷ Susan M. PEARCE (ed.), *Interpreting Object and Collections*, Londýn 2003.

⁸ Ian HODDER, *The interpretation of Documents and Material Culture*, s. 393–402, in: Norman K. DENZIN, Yvonna S. LINCOLN (eds.), *Handbook of Qualitative research*, Michigan 1994.

⁹ Tamtéž.

Základním přístup ke zkoumaným předmětům představuje kvantitativní analýza. Proto jsem kompletně prohlédl řádově vysoké stovky členských legitimací, přičemž jsem se snažil přijít na to, co je možné z fyzické podoby těchto předmětů zjistit. V čem a jak často se v určitých prvcích shodují? Čím se mohou naopak zásadně lišit? S ohledem na obrovské množství velmi různorodých legitimací v široce vymezeném výzkumném poli nemůže jít o vyčerpávající přehledy. Přesto se nabízí otázka, zda lze i v tomto reprezentativním množství předmětů vysledovat určité dlouhodobé kontinuity a diskontinuity.

Další rovinu předkládané práce představuje tematika významu analyzovaného typu předmětů, a to včetně proměn jejich symbolického vnímání. S ohledem na vysoké množství žijících původních držitelů legitimací (zejména v období let 1948–1989) bylo uvažováno i o využití doplňkového přístupu dotazování pamětníků (orální historie). Od toho však autor s ohledem na vysoký počet tištěných zdrojů upustil. Na proměny významu je tedy nahlíženo pouze prostřednictvím dobových pramenů a literatury.

Předměty, články, řády | prameny a literatura

Nutným předpokladem vzniku publikace bylo zmapování členských legitimací uložených ve sbírkách Národního muzea a následná analýza některých z nich. Tyto předměty rozmanitého vzhledu lze ve sbírkách instituce označit za relativně běžnou součást fondů, různé složky Historického muzea Národního muzea uchovávají řádově tisíce průkazů z 20. století. Jsou uloženy ve fondech Archivu Národního muzea (dále též ANM), dále v Oddělení starších českých dějin, Oddělení novodobých českých dějin, Oddělení tělesné výchovy a sportu (dále též ODTVS), ale také ve fondech Divadelního či Etnografického oddělení.

Doklady o členství byly do sbírek Národního muzea získávány různými způsoby. Archiv NM je uchovává ve fondech spjatých především se známými osobnostmi i s jednotlivými organizacemi a jejich místními odbočkami. Dostávaly se do nich především společně s většími akvizičními celky. Řadu průkazů významných osobností má ve svých fondech rovněž Divadelní oddělení, jde především o významné herce. Ve sbírkách Oddělení starších dějin je uloženo jen poměrně málo legitimací vydaných po první světové válce, řada z nich však se značnou historickou hodnotou. Mezi ně se řadí například poslanecké legitimace Karla Kramáře z meziválečného období.

Sbírkové fondy zejména v dalších odděleních NM obsahují ve větší míře průkazy vydávané osobám, jež nezanechaly tak výraznou historickou stopu. Často právě ony se